

Чурапчы улуунун Дирингнээби “Ыллык”
уһуяан иитээччитэ Саргылана Владимировна Посельская

Улахан бөлөххө оҕону кытта улахан киһи бииргэ алтыһытын аһаҕас дьайымала

Тиэмэтэ: “Булчуттар”.

Сыала: Оҕо толкуйдаан үлэлиир дьобурун сайыннарыы. Хамсаныы нөнүө оҕо этин-сиинин чэбдигирдии. Тыл саппааһын байытыы.

Соруктара:

1. Тулалыыр эйгэни айылҕаны билиһиннэри, куомпас өйдөбүлүн биэри;
2. Айылҕаҕа харыстабыллаах сыһыанна, сэрэхтээхтик сылдьарга иити;
3. Оҕо болҕомтотун сайыннарыы.
4. Оҕо улахан киһини кытта тэннэ быһаарсыытын, санаатын үллэстэрин ситиһи

Туттар тэиллэрэ:

- Мончуук кус (биэс устуука), мас саа, үрүксээк, утуйар таҥас, спец таҥас камуфляж, саппыкы, туалетнай кумааҕыта, испиискэ хаата, сиир арыы, килиэп, чэй, бинокул, куомпас, ботуруон хаата, тиэрмэс.

- Көтөрдөр ойуулар; анды, көбөн, моонньофон, хаас, куба.

- Ойуу көтөр схемата: тумустаах, кынаттаах, атахтаах, кутуруктаах, куорсуннаах.

- Карточкалар, хартыыналар.

- Тыһыныыга эрчиллиигэ “Түүлэр”.

-Түөскэ кэтиллэр кус (*көбөн*) эмблемалара.

Дьарык киириитэ:

- Үтүө күнүнэн оҕолоор! Билигин таһырдыа ханнык дьыл кэмэй? (*саас*).

- Саас кэлбитин биһиги туохтан билэбит? (*көтөрдөр кэлбиттэр*).

- Саас ханнык көтөрдөр кэлэллэрин билэбит? (*кус ойуута: анды, көбөн, моонньофон, хаас, куба*). Көтөр схемата: тумустаах, кынаттаах, атахтаах, кутуруктаах, куорсуннаах, көптүүлээх.

Тыһыныыга эрчилли: “Түүнү үрүү”. Муннунан салгыны искэ киллэри, уоһу “О” букванан тутан истэн айағынан сыһа таһаарыы.

Оонһуу: “Ким кус түүтүн уһуннук сиргэ түһэрбэккэ уонна үөһээ үрэрий?”

Кустар көтөн иһэр ойууларын слайданнан көрдөрүү.

- Кустар саас ханнык ыйга кэлэллэрий? Бу ыйга булчуттар ыраах бултуу-алтыы, кустуу баралар. Кус кэтэхэ.

Былыр-былыргыттан биһиги ажаларбыт убайдарбыт, эр дьоннор бары бултаан-алтаан, булан-талан дьиэ кэргэнин иитэр-аһатар, таныннарар эбит. Бүгүн биһиги бултуу барыаһыт.

- Бултуу барарбытыгар биһиэхэ туох нааданы? (*саа, үрүксээк, аһыыр ас, утуйар таңа с, куомпас*)
- Көрүөбүн эрэ туох наадатын?
- Ким билэрий бу тугуй? Куомпас.
- “Куомпахы” туохха тутталларый? (*оҕолор эппиэттэрэ*) эһиги сөпкө эттигит. Маны оҕолоор, киһи мунан хааллаҕына хайысханы быһаарарга тутталлар эбит. Хоту-собуруу, илин-арҕаа, дьиэн ханан турар хайысхатын ыйан биэрэр. (*остуолга Куомпас сытарын көрдөрүү*).

Түгэнинэн оонньуу: Баран иһэн сүөһү көрдүү сылдьан муммут эмээхсини көрсөллөр.

- Тоойуом, ынахтарбын көрө тахсыбытым атын сиргэ кэлэн хааллым, муннум ээ бадаҕа. Эһиги тугу гына сылдьаҕыт? (*оҕолор эппиэттэрэ*)
- Оҕолоор, киһи тыаҕа сылдьарыгар айылҕалыын алтыһар сирит-туому тутуһан сылдьахтаах. “Охтон баранар мастаах, уолан бүтэр уулаах, уостан сүтэр уйгулаах орто туруу дойду” диэн өбүгэлэрбит улуу олонхобутугар сирдээхтик сэрэспиттэрэ, “Олорор мутуккун кэрдимэ” диэн өс хоһоонно холбообуттара. Айылҕаны харыстаан оту-маһы алдьатыман, улаханлык айдаарыман, бөбү ыһыман хомуйа сылдьын.
- Дьиэбин хантан булабын, ыйан кулун эрэ оҕолоор (*оҕолор куомпастарын таһааран көрөллөр, хоту диэки барыахтааҕын санатан этэр эмээхсин*).
- Суолум төрдүн көрдөрбүккүтүгэр, көмөлөспүккүтүгэр махтанабын. Этэннэ сылдьын.
- “Кырдыаҕастан сүбэтин, эдэртэн эйэтин ыл” диэн бэргэн өс хоһоонноохпут. Сүбэлэтэр буоллаххына, ол аата кинини мындыр киһиннэн ааҕарын, диринник ытыктырынын бэлиэтэ.

Сынньана таарыйа хамсаныы онороллор. Тыаҕа айаннаан иһэбит, кустуур сирбитигэр араас мэхэйдэри туораан барабыт; тыа быһыһынан, “**дулҕалар**” үрдүлэринэн ыстанабыт, уулаах сирдэри бэрэбинэннэн хааман туоруубут. (*оҕолору кытта тэннэ онорсубут, көрдөрөн биэрэбит*)

- Булчуттар кус кэтэхэр сирдэрин туох дииллэрий? (“*Дурда*” *онгостобут сымнаҕас муодууларынан, схематын булан көрөллөр*).
- “**Дурдаҕа**” олорон кус кэтэхэбит. “**Дурда**” иннигэр кустар көтөн кэлэн түһэллэр ууга, (*дурдаттан тэйиччи мончууктары олордобут*)
- Кустар кэллилэр хамаанданнан оҕолор кыра кумахтаах мөһөөчүктэринэн күөрэтэн быраҕаллар. Ким хас кустааҕын ааҕы, эмблемаларын түөстэригэр кэтэрдии кэтэрдии.
- Оҕолоор, айылҕаҕа сылдьыы туһунан сирдээх-туомнаах. Кутаа уоту оттон, тула олорон; ууттан, уоттан сэрэхтээх буолар туһунан чуолаан этии. Булчуттар уокка, эһэкээннэ

ригэр алаадынан аях туталлар, “наадырбын эрэ ылыам” диэн андабар этэллэрэ, алгыс тылы этэн көрдөһөллөр.

Тула олон атахпыт устан сынньаныабын (*атах эрчиллиитин онготоруу*). Сынньанан бүтэн атахпыт таҥаһын кэтэн уоппутун умулларабыт, сылдыбыт сирбитин хомуйабыт.

Түмүк:

- Бииги ханна сырыттыбыт?
- Сана ханнык тыллары биллин? “*Куомнас*”, “*Дурда*”, “*Дулба*”.
- Эйиэхэ ордук туох табылынна?
- Аныгыс көрсүүбүтүгэр эн туохтаах оонньооххун баҕарабын?

Дьарык түгэннэриттэн

Бултуу барарга туох нааданый?

бултуур сиргэ айан

дурда туттуу

Кус кэтэний, куһу таба быраҕы

“Кырдыбастан сүбэтин, эдэртэн эйэтин ыл”